

KONCEPT INKLUZÍVNEHO KOMUNIKAČNÉHO ŠTÝLU NA CESTE K INKLUZÍVNEJ ŠTYLISTIKE¹

OLGA ORGOŇOVÁ

Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Bratislava, Slovensko

ORGOŇOVÁ, Oľga: The concept of inclusive communication style on the way to inclusive stylistics. *Jazykovedný časopis (Journal of Linguistics)*, 2023, Vol. 74, No. 2, pp. 509–520.

Abstract: The contouring of inclusive stylistics as a new key concept of this discipline is inspired by panchronic continuity (especially) with rhetorical and stylistic considerations, as well as with considerations originating in the wider context of social sciences in the intersection of scientific and antiscientist methodological frameworks. The inclusive style is a pillar of stylistics that aims to meet the communication needs of civil society of the 21st century. I integrate considerations on the way to inclusive stylistics (as a subset of interactional stylistics) in the spirit of the cognitive pluralism of the time (Gajda 2022, p. 8) as my contribution to the plurality of stylistic considerations in the name of unity in the diversity of the discipline. The attached text is an entry “shoot” to the team project of inclusive stylistics.

Keywords: civil society, methodology of social sciences, inclusive communication style, inclusive stylistics

1. NAMIESTO ÚVODU VYZNANIE

Lingvistické dielo Juraja Dolníka má mnoho tvárí. Ťažko medzi nimi hľadať hierarchiu. Všetko so všetkým súvisí a nič nie je menejcenné ani nadbytočné. Ideálne je venovať pozornosť metodologickým myšlienkam držiacim sa za ruku so všeobecnojazykovednými skúmaniami. Nedá sa pritom nevnímať jazykovokultúrne či jazykovoporadenské úvahy. Treba sa pokúsiť ponoriť do jeho kapitol o sile jazyka či interpretovať v jeho intenciách egolingvistické, etnolingvistické, xenolingvistické či sociolingvistické prepojenia človeka s jazykom. A pritom smerovať k odrazovo-konstruktivistickej integrácii ideálneho a reálneho v jazyku.

To všetko v záujme synergického odkrývania ďalších synopsí medzi scientistickým a antiscientistickým skúmaním jazykovokultúrneho diskurzu dneška. A v snahe o hľadanie odpovedí na horizontálne aj vertikálne komunikačné potreby súčasného komunikanta. Pod (konštruktívnou) ťarchou týchto výziev sa ocitá každý z jeho nasledovateľov. Metaforicky ťahám za rukáv tohto „nestora slovenskej lin-

¹ Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-18-0176 *Sociálna inklúzia kultiváciou používania jazyka*.

gvistiky“ posledných desaťročí, aby ma so svojou príslovečnou láskavosťou prijal do jubilujúceho náručia. Ako vďačná eľevka venujem svojmu lingvistickému otcovi k jubileu túto štúdiu.

2. INKLUZÍVNOSŤ OBČIANSKEJ SPOLOČNOSTI 21. STOROČIA

Inkluzívnosť je kľúčovým politickým aj sociokultúrnym pojmom doby.² Sociálna inklúzia je súčasťou agendy súčasnej Európskej únie. Kým pri počiatkoch formujúcej sa EÚ sa dôraz kládol na hospodársku spoluprácu založenú na voľnom pohybe kapitálu a osôb a sociálna dimenzia tejto spolupráce bola v úzadí, v 21. storočí sa pozornosť európskych štruktúr rozširuje aj na tzv. ľudský kapitál vytvárajúci optimálne podmienky na plnohodnotné občianstvo a na jeho plnohodnotnú participáciu na živote spoločnosti. Sústreďenie sa na koncepty stimulácie sociálnej inklúzie a eliminácie sociálnej exklúzie stavia Európsku úniu do svetla „dôležitého aktéra sociálnej politiky, ktorý prináša nové perspektívy“ (Gerbery – Džambazovič 2011, s. 32 – 33).

Sociológovia v súvisе s paradigmou občianstva kladú dôraz na niekoľko atribútov sociálnej politiky občianskej spoločnosti³: ráta sa v nej s nesankcionujúcimi intervenciami vládnych štruktúr smerom k podpore aktivizácie občanov „zdola“ (bottom-up) – jednotlivcov ako ochotných, zodpovedných a solidárnych verejných aktérov (Gerbery – Džambazovič 2011). D. Dobiaš a M. Gbúrová v súvisе s fenoménom občianstva a občianskej spoločnosti spresňujú, že funkciou takejto spoločnosti má byť demokratická kontrola vlády (Dobiaš – Gbúrová 2020, s. 62). Jedným z kľúčových pojmov takto

² D. Gerbery a R. Džambazovič vymedzujú pojem sociálnej inklúzie ako „proces, v rámci ktorého dochádza k zabezpečeniu prístupu k príležitostiam a zdrojom nevyhnutným na plnú participáciu na ekonomickom, sociálnom, politickom a kultúrnom živote v spoločnosti. Cieľom je odstraňovanie bariér integrácie a vytváranie možností na realizáciu občianskych, politických o sociálnych práv“ (Gerbery – Džambazovič 2011, s. 27).

³ Z politického hľadiska je pre občiansku spoločnosť charakteristický slobodný rozvoj nezávislej občianskej aktivity, nerušená činnosť masových hnutí, spoločenských združení, politických strán a záujmových zoskupení. Občianska spoločnosť vytvára pre občana akési bezpečnostné pásmo, ktoré ho chráni pred neodôvodnenými tlakmi a zásahmi zo strany štátnych (mocenských) štruktúr. Občiansku spoločnosť tvoria predovšetkým slobodní a samostatní jednotlivci, spoliehajúci sa na vlastné sily, vstupujúci do spolupráce i súťaže s ostatnými členmi spoločnosti. Tito jednotlivci sa vyznačujú aktívnym občianskym postojom, záujmom o riešenie spoločenských problémov a starostlivosťou o veci verejné. Takáto občianska spoločnosť zodpovedných ľudí je súčasne nezlučiteľná s ideou a praxou sociálnej, etnickej, rasovej, náboženskej a inej exklúzie minorít či marginalizovaných ľudí a skupín. Pritom aktivita občianskych aktérov nie je jednostranne egocentrická, ale ráta s rešpektom a toleranciou a evokuje spektrum možných ciest a riešení. Takto uchopujú problematiku autori slovníka Inštitútu pre verejné otázky pertraktujúceho aspekty súčasnej demokracie (porov. <https://spolunazivanie.sk/slovník-pojmov/>). Treba dodať, že z interakcie štátu a občanov by nemala byť vylúčená spolupráca s akademickým a vedeckým prostredím. Vedci v tomto „triumviráte“ totiž poskytujú expertné zázemie nevyhnutné na dosiahnutie optimálneho synergického výsledku.

orientovaných politík v dobe liberálnej Európy s víziou do roku 2030 sa stal pojem „sociálna inklúzia“ zameraná na podporu rovnosti šancí ľudí, vzájomnú toleranciu a rešpekt (porov. napr. <https://www.un.org/esa/socdev/rwss/2016/chapter1.pdf>).

Sociológ P. Bourdieu už v čase sústreďovania verejných politík na budovanie ekonomickej prosperity EÚ (teda na zveľaďovanie ekonomického kapitálu a jeho mobilitu) uvažuje o potrebách zúročovania jazykového kapitálu ako „zvláštneho prípadu kultúrneho kapitálu“ spoločnosti konca 20. storočia (Bourdieu 2014, s. 37). Autor vníma jazyk vo svetle jeho ekonomických kvalít ako ekonomickú komoditu na jazykovom trhu zaisťujúcu určitý zisk. Ten závisí od viacerých dimenzií diskurzu, nielen od samotnej schopnosti tvorca prejavu používať adekvátny výrazový aparát na „poli produkcie“. Závisí aj od mimojazykového „trhu“ (= kontextu), pre ktorý sú rečové „komodity“ vytvárané, a to osobitne od recipientov a od efektívnosti vyjednávania s nimi a medzi nimi navzájom. Celá táto ekonomická kognitívna metafora jazyka ako kapitálu upozorňuje na minimálne dva fakty. Jednak sa zameriava na „hodnototvorný potenciál“ používateľov jazyka, ktorý oživa v rečovej praxi (poslanie jazyka sa teda nenapĺňa jeho inštrumentálnou podstatou a jeho faktickou akontextovou disponibilitou), jednak orientuje pozornosť na samotné používanie jazyka neoddeliteľne späté so vzájomnými akciami používateľov⁴, čiže s ich interakciami a efektmi daných interakcií.

J. Dolník vo svojich prácach rozvíja úvahy o potrebe komunikačnokultúrneho diskurzu v špecifickom diskurze 21. storočia Slovákov a slovenčiny. Autor predstavuje kontext vysokej úrovne demokratizácie spisovného jazyka ako masovo využívaného „konštitučného faktora sociálneho života“ (Dolník 2021, s. 92). Načrtáva kontext súčasnej spoločnosti v škále od vysoko vyspelej občianskej spoločnosti (vytvárajúcej podmienky na participáciu občanov na rozhodovaniach o verejných záležitostiach) až po spoločnosť so sklonmi ku konzumnosti, hravosti, simplifikácie vytvárajúcej dopyt po ľahko zrozumiteľnej (populisticky zjednodušenej) a zábavnej produkcii či tiež po spoločnosti podliehajúcej úskaliam necenzurovaných polopráv, nepráv či dezinformácií. Obraz dobového diskurzu kompletizuje náčrtom liberalizovaného súkromného sociálneho priestoru. V ňom sa aktéri slobodne prejavujú podľa vlastnej vôle v každodennom masovom živote v prirodzenej snahe byť úspešní.⁵ Navyše na verejnej pluralitnej politickej scéne súperia politické subjekty. To ich núti osvojovať si spôsoby a prostriedky komunikácie, s ktorými obstoja v konkurencii (aby – povedané s Bourdieuom – presadili na politickom trhu svoj kapitál).

⁴ Tu je príhodné pripomenúť jedno z konštatovaní J. Kořenského o identite používateľa jazyka, ktorý je „vpletený“ do permanentného komunikačného kontinua. Inými slovami človek je „množina výsledkov rečových procesov“ (Kořenský 2004, s. 74). Teda človek reprodukuje obrazy svetov okolo seba, spoluvytvára ich a je aj súčasťou toho zobrazovaného aj spoluvytváraného kontinua.

⁵ Túžba po úspechu je jednou z implicitných súvislostí potrieb, o ktorých sa zmieňuje už psychológ Maslow v známej pyramide potrieb človeka – porov „potreba uznania a úcty“ na 4. stupni jeho pyramidy (Maslow 2021).

Uvedenú spontánno-intenčne sa formujúcu variabilitu dobového sociokomunikačného diskurzu dopĺňa výsostne intenčne stimulovaný koncept inkluzívnej spoločnosti, ktorá „na seba viaže potrebu vzájomnej komunikačnej adaptácie. Tá má vyústiť do komunikačnej kultúry potvrdzujúcej odstránenie sociálnej exklúzie“ (Dolník 2021a, s. 94). V uvedenom politickom, spoločenskom, kultúrnom či jazykovom liberalizovanom kontexte sa dostáva na program dňa potreba adaptovania lingvistickej energie na opis, interpretačné vysvetľovanie a odporúčanie (viac než apriórne mimokontextové preskribovanie) spôsobov verbálno-neverbálneho správania plnohodnotného konkurencieschopného občana ukotveného v konkrétnom diskurze.

Potenciál podporiť komunikanta pri narábaní s jazykom ako predmetom konštruovania či interpretácie sveta v interakcii s inými ľuďmi dokáže rozvíjať viacero disciplín (osobitne tých, čo sú súčasťou interakčnej lingvistiky, alebo majú „blízko“ k nej): sociolingvistika, lingvistická pragmatika, diskurzívna analýza vrátane kritickej analýzy diskurzu a nesporne aj štylistika.

Užitočné impulzy v tomto smere vysiela najmä interakčná sociolingvistika plodne zúročujúca etnometodologickú konverzačnú analýzu pri skúmaní povahy verbálnych interakcií každodennosti (Nekvapil 2017a). Jazykové dianie sa pri tom nielen opisuje, ale jeho znaky sa aj interpretujú, vymedzujú sa tradičné i inovačné hodnoty aktuálnych verbálno-neverbálnych (inter)akcií v kontexte stierania hraníc súkromnosti a verejnosti. Na rozdiel od „politicky neutrálnych“ teórií 60. a 70. rokov 20. storočia aktuálne sa kladú do popredia otázky moci či spoločenského zápasu (Nekvapil 2017b), kriticky sa reflektujú prejavy sociálnych anomálií, najnovšie tých, čo narúšajú sociálnu rovnosť (etnik, rás, rodov a iných minorít s majoritou), a sledujú sa dôsledky na úrovni jazykového manažmentu⁶ aj jazykovej praxe (Lanstyák – Samko – Sebök 2022).

Záujemci majú šancu profitovať aj z vedeckých stimulov štylistiky digitálnej éry. V záujme optimálnej pomoci pri napĺňaní potrieb vo verbálno-neverbálnom správaní aktérov občianskej spoločnosti 21. storočia stojí pritom pred štylistikmi výzva flexibilne adaptovať obsah tejto disciplíny a rozvíjať ho v dimenziách interakčnej lingvistiky so špecifickým zameraním na aspekty inkluzívnej interakcie v efektívnych komunikačných štýloch. Táto štúdia je venovaná vstupným úvahám o „dobou vyžiadanej“ inkluzívnej štylistike v kontexte sociokomunikačnej teórie jazyka

⁶ I. Lanstyák v tejto súvislosti približuje ako súčasť jazykového manažmentu východiská tzv. reštriktívnej komunikácie, čiže obmedzujúceho vyjadrovania komunikantov. Sám sa orientuje na skúmanie („konštruktívnych“ – výraz O. O.) jazykových reštrikcií na pomoc prekladateľom umeleckých aj audiovizuálnych diel. Pravda, súčasťou jazykového plánovania sú aj reštriktívne zásahy, ktoré môžu mať ideologickú povahu. Tie nie sú predmetom môjho záujmu. Pre mňa je relevantné sociolingvistické chápanie, ktoré I. Lanstyák vymedzuje takto: „Reštriktívna komunikácia je zaujímavým prípadom jazykovej akomodácie, prispôsobovaniu sa partnerovi (...) skúma, akým spôsobom, z akého dôvodu a v akých prípadoch dochádza medzi partnermi v komunikácii ku konvergentnému alebo divergentnému komunikačnému správaniu (...) Skúmanie problematiky reštriktívneho písania tak môže prispieť k lepšiemu porozumeniu najmä akomodačných aspektov ľudskej komunikácie“ (Lanstyák 2022, s. 299).

J. Dolníka a v pluralite štylistík, o ktorých bola reč napríklad v publikácii *Routledge Handbook of Stylistics* (Burke 2014), ako aj v paralelne vydanom diele *The Cambridge Handbook of Stylistics* (Stockwell – Whiteley 2014), tiež v monografii O. Orgoňovej a A. Bohunickej (2018) či v parciálnych štúdiách (porov. Orgoňová 2019, s. 80 – 89; 2020, s. 57 – 67).

Na oficiálnej vedeckej scéne (nielen, ale aj na Slovensku) sa napokon v duchu smerovania k prekonávaniu exklúzie (so sprístupnením možností seberealizácie amatérov v činnostiach pôvodne vyhradených pre školených profesionálov) čoraz zreteľnejšie presadzuje občianska veda, vrátane nej aj občianska či ľudová lingvistiká (k ľudovej lingvistike porov. Saicová Římalová 2020; Múcsková 2022). To, ako funguje napríklad občianska lexikografia, pertraktuje vo svojich prácach teoreticky aj prakticky (v dvoch slovníkoch profesionalizmov) O. Orgoňová (porov. slovníky Orgoňová a kol. 2019 a Bartalošová a kol. 2021; príp. štúdie 2022 a 2023). Občianskej – vernakulárnej – rétorike venuje pozornosť G. A. Hauser (Hauser 2022) či v slovenskom kontexte A. Bohunickej (Bohunickej 2021, s. 213).

V kontexte angažovanej občianskej spoločnosti, ktorej príslušníci sa bezbariérovovo etablujú napríklad ako „občianski žurnalisti“ – blogeri na internetových stránkach mainstreamových masových médií, ale aj v alternatívnych médiách (porov. Patráš 2019, s. 591 – 606), sa otvára čoraz širší priestor na spontánne fungovanie aj na vedecké reflektovanie seberealizácie neškolených odborníkov vstupujúcich do sociovedeckých konštelácií nevedcov s vedcami (Dolník 2017; 2019; 2021a). Občianska štylistika sa stáva atraktívnym priestorom na skúmanie inovácií, napr. formálno-obsahovej hybridizácie tradičných štýlov, žánrov či textov v rukách laikov, ako aj na skúmanie inovácií v dôsledku multimediálneho potenciálu internetových platforiem. Dobré prístupným a súčasne stimulatívnym médiom skúmaní takéhoto sociovedeckého štylistického diania sú sociálne siete rovnako dostupné na tie isté aktivity pre profesionálov aj pre neprofesionálov.

3. INKLUZÍVNY KOMUNIKAČNÝ ŠTÝL

Kľúčový pojem *komunikačný štýl* s prívlastkom „inkluzívny“ navodzuje očakávanie istej žiaducej kvality.⁷ Je to méta naznačeného štylistického zamerania analogická k tomu, čo sa v rôznych historických obdobiach spájalo s predstavou o „ideálnom“ štýle. K najstarším teoretickým odkazom tohto druhu patria myšlienky z antic-kých diel o rečníckom umení. Užitočné stimuly aktuálne dodnes núkajú štyri knihy

⁷ Samotný výraz „komunikačný“ evokuje azda primárnu predstavu o pojme z parolovej štylistiky ako interpretačnej náuky o praktických, materiálnych, emergentných konštrukciách komunikátov v sociálnej praxi. Možná je aj predstava o disciplíne zaoberajúcej sa invariantnými, akontextovými modelmi žiaducej, dobrej komunikácie, teda o jazykovej štylistike. Pokúsme sa túto antinomickú optiku štiepiacu štylistiku do dvoch opozitných disciplín pretaviť do vízie „obojskej“ štylistiky. Komunikačný štýl tak budem uchopovať v lone takejto integratívnej štylistiky.

Rétoriky ad Herénium z 1. storočia p. n. l. od anonymného autora. Toto dielo rímskej doby reflektuje aj idey z ešte starších gréckych učení v priereze ďalších štyroch storočí pred ním. Osobitne podnetná je štvrtá kniha s výkladmi o rečových štýloch. Pripisujú sa im isté cnosti (verbálneho správania rétora – tvorcu a prezentátora prejavu): jazyková správnosť (*latinitas*), logická jasnosť (*explanatio*), optimálne radenie hlások, slabík a slov (*compositio*), dôstojnosť (*dignitas*) a obraznosť slov (formy) či viet (obsahu) – *exornationes* (Kraus 1998, s. 45).

V pozadí takto vymedzených normatívnych formálnych a obsahových kvalít žiaducich textov v antike možno identifikovať úsilie o zrozumiteľnosť. Tá, ako na to upozorňuje J. Dolník, je však stupňovateľná, ale aj degradovateľná (Dolník 2021a, s. 51; Dolník 2013, s. 320). Optimálne zrozumiteľné je teda niečo „uprostred“ – to, čo nie je nudne „rýchlozrozumiteľné“ (výraz J. Dolníka), ale ani to, čo je nepochopiteľné. Aristoteles na to upozorňuje v súvisi s argumentáciou, pravda, rovnaký efekt majú aj formulácie iných typov kompozície textu (napríklad deskriptívneho, naratívneho či explikatívneho). Autor to doslova vyjadril takto: „... nepáčia sa nám obyčajné entymémy (obyčajnými nazývame entymémy, ktoré sú každému známe a nemusia sa pri nich rozmýšľať), nepáčia sa nám ani entymémy, ktoré keď vyslovíme, sú trochu nezrozumiteľné, ale páčia sa nám tie, ktorých zmysel poslucháč pochopí alebo hneď po vyslovení, hoci ich skôr nechápal, alebo mu ich obsah vysvitne o malú chvíľu. Lebo každý sa takýmto spôsobom učí niečo nové...“ (Aristoteles 2009, s. 204). Juraj Dolník (2021a, s. 52) zasa odkazuje na Erasma Rotterdamského, ktorý používal pojem *erudita perspicuitas* – „učená jasnosť“ a interpretuje ju podobne, ako bolo načrtnuté aristotelovské chápanie, teda že takáto jasnosť má edukačný potenciál a pri takto koncipovanej výpovedi sa adresát aj niečo naučí.⁸

Kultivácia „dobrých“ štýlov sa orientovala na aristotelovské súdne, poradné (politické) a príležitostné reči, pričom každý z uvedených druhov rečí sa vyznačoval inými dominantnými kvalitami. Zovšeobecnene sa pritom javí, že prejav bude vyvážený vďaka cibreniu jeho „technickej“ (formálnej), obsahovo-logickej aj hodnotovej kvality. V kontinuite s priblíženým konceptom miery/vyváženosti sú v 1. storočí p. n. l. spisy Cicera. Ten zdôrazňuje medzi kvalitami dobrého prejavu *primeranosť* (súvisiacu so schopnosťou podávať prejav tak, aby bol poslucháčovi optimálne zrozumiteľný), ako aj *vyváženosť* prejavu bez zachádzania do krajností dvoch hlavných protichodných tendencií gréckeho rečníctva – neúprimne vyumelkovaného azianizmu (dekoratívnych štýlov typických pre ázijské rečnícke školy) aj extrémne strohého a výrazovo chudobného aticizmu (aténskyh rečníckych škôl). Do tretice na úva-

⁸ V prospech „zvládnuteľne náročného“ prejavu hovorí aj súčasná pedagogicko-psychologická veda. V modernom pojmosloví inkluzívneho vzdelávania je záujem o takúto zrozumiteľnosť spojený s koncipovaním obsahu vzdelávania orientovaného na študenta. Čo pod tým rozumieme? Ide o aproximáciu k optimálnej zrozumiteľnosti. Má ísť o stimulovanie reflexívnej (teda nie automatickej) recepcie. Recipient musí vyvinúť istú snahu prekročiť svoju mentálnu komfortnú zónu, aby porozumel (pozri Pešek a kol. 2019; Dostupné na: https://www.slabikarnfv.eu/slabikar_digital_cs.pdf).

hy o dobrom štýle nadväzuje Quintilianus vo svojich *Základoch rečníctva (Institutio orationes)*. Quintilianus okrem podporovania cicerónskeho zmyslu pre mieru pri voľbe rečových prostriedkov zdôrazňuje aj aspekt mravnosti rečníka (čo nesporne súvisí s dedičstvom Aristotelovho rečníckeho „trojuholníka“, prezentujúceho tri predpoklady „dobrého“ rečníckeho výkonu: logický obsah *logos*, emocionálny rozmer *pátos* a etický rozmer *etos*) (podľa Kraus 1998, s. 45 – 50). Všetky tieto cnosti sa v priebehu storočí viac či menej uplatňovali vo verejných vystúpeniach, osobitne sa oživilí v klasicizme a stali sa normou aj pre literárnu spisbu.

Pri preladení do politického kontextu triednych spoločností 20. storočia nemožno ignorovať istú mieru opozičného pohľadu na predpisový dokonalý „skrotený jazyk“ dominantného štýlu (výrazy P. Bourdieua 2014, s. 60) ako modelu evokujúceho riziko ochudobnenia stylistických variácií.⁹ P. Bourdieu sa odvoláva aj na Bachtina (1895 – 1975) a odmieta „príliš striktné sa podvoliť najprísnejšie vyžadovaným bodom dominantnému kódu“ ako objektivizujúceho vynucovania hierarchizácie medzi triedami, pohlaviami a skupinami. Tiež varuje pred vštepaním cností ako foriem donucovania, ktoré vníma ako rizikové nielen vzhľadom na prípadnú denaturalizáciu a uniformizáciu textov a štýlov, ale tiež vzhľadom na obmedzenie slobody vedomia a vôle komunikanta (Bourdieu 2014, s. 60 – 61).

Naznačený „spor“ náhľadov môže tkvieť v odlišnosti ukotvenia diskurzu antickej demokracie oproti spoločensko-politickej povahe európskych krajín 20. storočia. V podmienkach priamej demokracie antických otrokárskeho Atén mal slobodný občan (hoci len muž, lebo ani ženy, ani otroci nemali právo na verejné účinkovanie¹⁰) omnoho širšie verejné právomoci, než to je v zastupiteľských demokraciách súčasnej Európy 20. storočia. V nich sú kompetencie na verejné (zákonodarné aj exekutívne) pôsobenie aktérov delegované na zvolených zastupiteľov ľudu. Potreba zacielenej prípravy verejne činných komunikantov v kontexte antickej „vlády ľudu“ bola

⁹ Francúzsky sociológ je pri svojich sociopoliticky motivovaných náhľadoch na optimalizáciu štylizácie nesporne inšpirovaný stavom francúzskej štylistiky s prevahou individualistickej tradície. Prakticky túto inklináciu k variabilnosti až idiolektickosti štýlov dobre demonštruje vo svojich *Štylistických cvičeniach (Exercices du style)* R. Queneau. Ten vypracoval 99 brilantných variácií textov na motív jednej strohej faktograficky načrtnutej epizódy (pozri Queneau 1947, prípadne český preklad Patrika Oufedníka v opakovaných vydaniach z rokov 1985; 1994 a 2012).

¹⁰ Aristotelove idey o štýle sú pre aktuálnu dobu nesmierne stimulatívne, zato viaceré myšlienky sociálnej povahy starovekého mysliteľa sú pre súčasnú Európu neaktuálne. V snahe o autentickosť Aristotelovej teórie je predsa namieste upozorniť na isté pre dnešok príznakové „inakosti“ v jeho úvahách. Tak v 9. kapitole tretej knihy jeho *Rétoriky* o oslavnom druhu rečníctva v kontexte cností (v úvahe o konaní pekných skutkov) píše aj toto: „... krajšie sú skutky mužov než skutky žien (...) lepšie je aj to, keď sa niekto pomstí nepriateľovi, než keď sa s ním zmieri, lebo oplácať je spravodlivé a čo je spravodlivé, je krásne a vlastnosťou muža je neustupovať. Krásnymi vecami sú víťazstvo a pocty, lebo si ich želáme aj vtedy, keď nám neprinášajú prospech, pretože česť má väčšiu hodnotu.“ (Aristoteles 2009, s. 66). Uvedené zvláštnosti sú obrazom iných sociálnych noriem doby a pomáhajú plastickejšie a komplexnejšie uchopiť špecifiká dobového sociokultúrneho diskurzu.

priradené odlišná od komunikačných potrieb príslušníkov súčasných zastupiteľských demokracií.

Tie na jednej strane presahujú za hranice politickej, právnej či rodinnej sebarealizácie (porov. Aristotelove tri druhy rečnictva – Aristoteles 2009, s. 38 – 43) a nároky na komunikačné zručnosti ľudí sú diferencovanejšie. Na druhej strane potreba samotných politických a právnych zručností zastupiteľov občanov 20. storočia (v Európe už nielen mužov, ale rovnocenne aj žien) sa primárne viaže len na menšiu špecifickú vrstvu „štatutárnych“ verejných aktérov v politike, diplomacii, prípadne inde na štátnych pozíciách doma aj v zahraničí. Pravda, komunikačné zručnosti späté napríklad s riadením, vybavovaním či negociáciami sú nevyhnutné aj v ekonomickom sektore a v podmienkach konkurenčného trhového hospodárstva sa vzťahujú na ďalšiu relatívne rozsiahlu sociálnu skupinu.

Nad rámec predstavených pohľadov na dobovo, politicky, ekonomicky či kultúrne premenlivé potreby komunikácie v porovnaní staroveku s 20. a 21. storočím sa núka aj tretia cesta. Optimalizácii komunikačných štýlov v rukách optimálne zručných nositeľov pomôže aj optimálna metodológia. A. Bohunická v súvisi so skúmaním digitálnej rétoriky pripomína podstatu metodológie spoločenských vied po komunikačno-pragmatickom obrate, resp. po diskurznom obrate: „ťažisko teoretického záujmu sa presunulo z kompozičnej stránky a procesu tvorby prejavov na socio-kognitívnu stránku (...) ako súčasť sociálnej praxe“ (Bohunická 2021, s. 213).

Inými slovami ide o odklon od zamerania na deskripciu jazyka a preskripciu jazykových kódov pri práci s textom s presmerovaním centra záujmu na aktérov komunikácie, ktorí používajú jazyk a tým identifikujú v komunikácii seba, konštruujú svoj vzťah k pertraktovanej veci (respektíve aj konštruujú samotnú vec či širšiu mimojazykovú realitu) a tiež tvoria či aktualizujú svoj vzťah k iným ľuďom. Na to upozorňuje tiež J. Dolník naposledy v širších lingvistických úvahách o inkluzívnej komunikácii (Dolník 2021a, s. 34 – 60; s. 89). Stále sa teda v súčasných vedeckých úvahách ráta s tým, že na všetkých aspektoch verbálnej komunikácie participuje človek. Významný poľský štylistik S. Gajda aplikuje identické nazeranie v špecifickom zábere na štylistiku, pričom vyvodzuje z toho aj svoje chápanie štýlu ako „humanistickej štruktúry textu“ (napr. Gajda 2016; 2018; 2022).

V súvisi s koncipovaním komunikačného štýlu 21. storočia treba napokon adekvátne uchopovať médiá ako ďalší faktor spolutvoriaci a podmieňajúci diskurz. Tie sú výrazne determinované masívnou digitalizáciou. Vďaka bezbariérovosti virtuálneho média internetu a jeho platforiem (napríklad sociálnych sietí Facebook, Instagram, You-Tube atď.) sa konštatuje intenzívna diverzifikácia spôsobov vyjadrovania, koncipovania textov aj ich zoskupovaní do žánrov oproti stavu pred digitalizáciou. Otvorením sa týchto nových médií masám sa stierajú (resp. už zotrelí) hranice medzi verejným a súkromným, objektívnym a subjektívnym, vysokým a nízkym, spontánnym a pripraveným, odborným či neodborným. Jednoducho tradičné štruktúrne opozície sa zneutralizovali a prestali plniť dištingtívnu funkciu. Český vý-

skumný tím pod vedením J. Homoláča realizoval v priebehu troch rokov do roku 2021 výskum jazyka vybraných sociálnych sietí a dospel k identifikácii troch kľúčových čŕt produktov internetovej komunikácie: k *hypertextovosti*, *interaktivite* a *multimodalite* (Homoláč a kol. 2022, s. 15 – 53). Aj tieto parametre treba mať na pamäti pri nazeraní na aktuálne (rozšírené) spektrum spôsobov (nielen) verbálneho správania komunikanta 21. storočia.

J. Mistrík na sklonku svojej vedeckej cesty ilustroval rad ním vyprofilovaných komunikačných štýlov (v jeho pojmosloví sú označené ako *sekundárne štýly*) v stručných deskriptívnych profiloch v 3. rozšírenom vydaní *Štylistiky* (1997, s. 544 – 566). V abecednom poradí predstavil štýly ako *agitačný*, *denníkový*, *diplomatický*, *didaktický*, *obscénny*, *ospravedľujúci*, *numerický*, ... až po *žartovný štýl*.¹¹ Touto cestou akoby symbolicky završuje svoje výskumné a tvorivé kreácie a akoby zaookrúhľuje svoju prácu návratmi k antickým stimulom. Také poznáme napríklad z Aristotelovej tretej knihy *Rétoriky* (venovanej materiálovo-jazykovej stránke reči). V knihe je v samostatnej kapitole venovaná pozornosť *chladnému štýlu*, *vznešenému štýlu* či *vtipnému štýlu*. Osobitne hodná pozornosti je 10. kapitola o vtipnosti štýlu a jeho príťažlivosti vďaka tomu, že nie je triviálny, ale recipient sa „takýmto spôsobom učí niečo nové“ (Aristoteles 2009, s. 214). To pripomína ideu o únosnej náročnosti, o ktorej bola reč vyššie pri pertraktovaní optimálnej zrozumiteľnosti.

Takto induktívne vyrátané komunikačné štýly verbálneho správania z kontinua reálnych prejavov aktérov aktuálnej komunikačnej praxe treba ukotviť v aktuálnom diskurze. Zostáva položiť si a zodpovedať otázku, či je v načrtnutom sociokultúrnom diskurze emancipovaných občanov 21. storočia žiaduce hľadať a rozpracovať nejaký regulatívny normatív dobovej štylizácie na ceste k efektívnym komunikačným štýlom. J. Dolník dáva k tejto otázke kladnú odpoveď a aj spresňuje, o aký komunikačný mechanizmus má ísť. Má v ňom ísť o navodenie štylistického komfortu na báze akomodačno-asimilačného komfortu. Ten spočíva „v pocite istoty aktérov, že sa komunikačne vzájomne maximálne prispôsobujú“ v mene istoty vlastného bytia i koexistencie (Dolník 2021b, s. 43).

Sumárne sa ukazuje, že vzhľadom na koncept dobového komunikačného štýlu treba rátať s nestálymi, nerigidnými entitami miešajúcimi sa v prirodzenej fluidite permanentne sa vynárajúcich a prelínajúcich komunikačných udalostí (s nestálymi

¹¹ Takýto detailný horizontálny a neštruktúrovaný rozptyl štýlov vyjadrovania inšpirovaný z reálnej komunikácie je znakom odvážneho „zalavírovania“ na hraniciach dobovej štrukturalistickej metodológie. To napokon koreluje s autorovými víziami zo začiatku jeho syntetickej monografie *Štylistika*, keď hovorí: „Jazykové štýly minulosti boli v podstate jazykovými štýlmi založenými na súboroch príznakových jazykových prostriedkov, avšak jazykové štýly budúcnosti budú javmi vyslovene rečovej povahy...“ (Mistrík 1997, s. 30). Tento náhľad sa po štvrtstoročí naozaj ukazuje ako produktívny, akurát preskriptívny princíp selekcie a organizácie jazykových prostriedkov je v súčasnosti neutralizovaný a do popredia vystupuje neriadená súčinnosť interaktantov. Dobrým metodologickým stimulom na ich uchopovanie je etnometodológia.

formáciami aktérov¹²). Zohľadniť treba pritom interakčnú dimenziu diania, rámcovanú štvordimenzionálnou podstatou medziľudskej komunikácie ako takej (porov. Schultz von Thun 2005). Nie je pritom rozhodujúci konečný (vý)počet štýlov, skôr kontúrovanie škál príbuzenských entít (variácií štýlov) naplňajúcich potreby emancipovaných koaktérov – Európanov 21. storočia. Jedinou očakávateľnou stabilnou opozíciou v tejto vízii je prototypickosť vs periférnosť štýlov v príbuzenských skupinách. Kľúčový normatív pritom nesmeruje k determinácii jazykových kvalít (jazyk v mene rozmanitosti môže byť štylizácie variabilný – porov. Queneau 2012). Štylizáčny komfort prejavujúci sa vhodnými spôsobmi verbálneho správania je v rukách solidárnych, tolerantných interaktantov uplatňujúcich konvenčne v praxi potvrdené preferované jazykovokomunikačné praktiky.

4. ZÁVER

Kontúrovanie inkluzívneho komunikačného štýlu inkluzívnej štylistiky ako jedného z jej kľúčových pojmov je inšpirované panchronickou kontinuitou (najmä) s rétorickými a štylistickými úvahami, ako aj s úvahami prameniáciami v širšom kontexte spoločenských vied v priereze scientistických aj antiscientistických metodologických rámcov. Budúcnosť ukáže, do akej miery a v akej hierarchickej pozícii sa načrtnutá cesta integruje do plurality štylistických úvah v mene jednoty v rozmanitosti disciplíny. Povzbudená myšlienkou S. Gajdu o normalite kognitívneho pluralizmu (Gajda 2022, s. 8) verím, že táto iskrička v spektre slovenských štylistických výbojov uprostred občianskej spoločnosti digitálnej éry nevyhasne.

Bibliografia

- ARISTOTELES (2009): *Rétorika*. Preklad P. Kuklica. Martin: Thetis. 260 s.
- BARTALOŠOVÁ, Perla – DZÚR, Martin – ORGOŇOVÁ, Oľga – VAJSÁBEL, Martin (2021): *Slovník policajných profesionalizmov*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave. 150 s.
- BOHUNICKÁ, Alena (2021): Rétorika od antiky po digitálny vek. In: Z. Popovičová Sedláčková (ed.): *Štýl – komunikácia – kultúra*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, s. 209 – 220.
- BOURDIEU, Pierre (2014): *Co se chce říct mluvením*. Preklad M. Pokorný. Praha: Karolinum. 170 s.
- BURKE, Michael (ed.) (2014): *The Routledge Handbook of Stylistics*. London – New York: Routledge. 540 s.
- DOBÍÁŠ, Daniel – GBÚROVÁ, Marcela (2020): *Otvorená spoločnosť. Politický projekt moderného sveta alebo produktívna metafora v intelektuálnej tradícii hľadania lepšieho človeka a sveta?* Košice: UPJŠ v Košiciach. 168 s.

¹² Takéto novodobé premenlivé časti society podrobne predstavuje J. Dolník pod označením „komunikačné formácie“ (Dolník 2016, s. 195 – 206).

DOLNÍK, Juraj (2013): *Všeobecná jazykoveda*. 2. rozšír. vyd. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV. 432 s.

DOLNÍK, Juraj (2016): Komunikačné formácie. In: *Jazykovedný časopis*, roč. 67, č. 3, s. 195 – 206.

DOLNÍK, Juraj (2017): *Jazyk v sociálnej kultúre*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV. 246 s.

DOLNÍK, Juraj (2019): *Jazyk v pragmatike*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV. 198 s.

DOLNÍK, Juraj (2021a): *Jazyk v sociálnej praxi*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV. 219 s.

DOLNÍK, Juraj (2021b): Solidarizačný parameter jazykového štýlu. In: Z. Popovičová Sedláčková (ed.): *Štýl – komunikácia – kultúra*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, s. 33 – 45.

GAJDA, Stanislaw (2016): Stíl kak vyzov. In: *Aktualnyje problemy stilistiky*, roč. 2, s. 13 – 22.

GAJDA, Stanislaw (2018): Stíl – media – sovremennoje preobraženije mira. In: *Aktualnyje problemy stilistiky*, roč. 4, s. 13 – 27.

GAJDA, Stanislaw (2022): Oblicza stylu i stylistyki. In: *Jazykovedný časopis*, roč. 73, č.1, s. 7 – 26.

GERBERY, Daniel – DŽAMBAZOVIČ, Roman (2011): *Inovatívne orientácie v sociálnej politike. Perspektíva sociálnej inklúzie*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave. 128 s.

HAUSER, Gerard A. (2022): *Vernacular voices*. South Carolina: The University of South Carolina Press. 335 s.

HOMOLÁČ, Jiří a kol. (2022): *Míšení žánrů, stylů a diskurzů v internetové komunikaci*. Praha: Academia. 375 s.

KOŘENSKÝ, Jan (2004): *Člověk – řeč – poznání*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. 114 s.

KRAUS, Jiří (1998): *Rétorika v evropské kultuře*. Praha: Academia. 182 s.

LANGER, Inghard – SCHULTZ VON THUN, Friedmann – TAUSCH, Reinhard (2013): *Srozumitelné vyjádřování*. Praha: Grada. 229 s.

LANSTYÁK, István – SAMKO, Milan – SEBÖK, Szilárd (eds.) (2022): *Jazykové a komunikačné problémy na Slovensku a ich manažment*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave. 358 s.

LANSTYÁK, István (2022): Reštriktívna komunikácia a jazykový manažment. In: I. Lanstyák – M. Samko – S. Sebök (eds.): *Jazykové a komunikačné problémy na Slovensku a ich manažment*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave. s. 295 – 331.

MASLOW, Abraham Harold (2021): *Motivace a osobnost*. Praha: Portál. 432 s.

MISTRÍK, Jozef (1997): *Štylistika*. 3. upr. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1997. 600 s.

MÚCSKOVÁ, Gabriela (2022): Prejavy jazykového plánovania v percepčnej a ľudovej dialektológii. In: I. Lanstyák – M. Samko – S. Sebök (eds.): *Jazykové a komunikačné problémy na Slovensku a ich manažment*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave. s. 101 – 147.

ORGOŇOVÁ, Oľga (2019): Aspect of contemporary trends in linguostylistics and in Slovak linguostylistics. In: *SKASE Journal of Theoretical Linguistics*, roč. 16, č. 3, s. 80 – 89.

ORGOŇOVÁ, Oľga (2020): Štylistika v kontexte 21. storočia a... In: L. Jílková – K. Mrázková – H. Özörencik (eds.): *Jak je důležité mítí styl*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. s. 57 – 67.

ORGOŇOVÁ, Oľga (2022): Občianska veda v službách lingvistiky na ceste k sociálnej inklúzii s podporou jazyka. In: V. Kováčová (ed.): *Aspekty literárnovedné a jazykovedné* 5. Ružomberok: Verbum. s. 180 – 195.

ORGOŇOVÁ, Oľga (2023): Od inkluzívnej komunikácie liberálnej spoločnosti 21. storočia k participatívnej lingvistike. In: *Jazykovedné aktuality: Kontext – komunikace – dialog*, roč. 60, s. 160 – 170.

ORGOŇOVÁ, Oľga – BOHUNICKÁ, Alena – KRAJČ ZAMIŠKOVÁ, Barbora – PAŠUTHOVÁ, Zdenka (2019): *Slovník divadelných profesionalizmov*. Bratislava: VŠMU. 176 s.

ORGOŇOVÁ, Oľga – BOHUNICKÁ, Alena (2018): *Interakčná štylistika*. Bratislava: Univerzita Komenského. 207 s.

PATRÁŠ, Vladimír (2019): Hovorovosť a štylistika online alternatívnej tlače. In: *Jazykovedný časopis*, roč. 70, č. 3, s. 591 – 606.

QUENEAU, Raymond (2012): *Stylistická cvičení*. Preklad P. Ouředník. Praha: Volvox Globator. 240 s.

SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, Lucie (2020): Laická jazykověda. In: *Časopis pro moderní filologii*, roč. 102, č. 1, s. 24 – 35.

SCHULTZ VON THUN, Friedmann (2005): *Jak spolu komunikujeme? Překonávání ne-snází při dorozumívání*. Praha: Grada. 200 s.

STOCKWELL, Peter – WHITELEY, Sara (eds.) (2014): *The Cambridge Handbook of Stylistics*. Cambridge: Cambridge University Press. 673 s.

Internetové zdroje

Inštitút pre verejné otázky. *30 najdôležitejších pojmov*. Dostupné na: <https://spolunazivanie.sk/slovník-pojmov/>.

Leaving no one behind: the imperative of inclusive development. Report on the World Social Situation 2016. United Nations, New York, 2016. Dostupné na: <https://www.un.org/esa/socdev/rwss/2016/full-report.pdf>.

NEKVAPIL, Jiří (2017a): Sociolingvistika. In: P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová (eds.): *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Dostupné na: <https://www.czechency.org/slovník/SOCIOLINGVISTIKA>. [cit. 30. 11. 2022].

NEKVAPIL, Jiří (2017b): Jazykové plánování. In: P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová (eds.): *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Dostupné na: <https://www.czechency.org/slovník/SOCIOLINGVISTIKA>. [cit. 30. 11. 2022].

PEŠEK, Tomáš – ŠKRABSKÝ, Tibor – NOVOSÁDOVÁ, Monika – DOČKALOVÁ, Jolana (2019): *Slabikář neformálního vzdělávání v práci s mládeží*. Dostupné na: https://www.slabikarnfv.eu/slabikar_digital_cs.pdf. [cit. 30. 11. 2022].